

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ

Розглянуто окремі аспекти захисту майнових прав дітей за цивільним і сімейним законодавством України, зокрема, права власності дитини на майно та її житлові права.

Ключові слова: право власності дитини на майно, житлові права дитини, захист майнових прав дитини.

До майнових прав дитини в широкому розумінні належать право дитини на утримання, право власності дитини на майно, право дитини на користування майном батьків, право дитини на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного і соціального розвитку, житлові права дитини, спадкові права дитини, корпоративні права дитини [1, 135]. Особливе місце серед майнових прав дітей посідають право власності та право користування житлом. У Декларації прав дитини (Принцип 4) від 20 листопада 1959 р. [2] зазначено, що *дитина повинна мати право на належні харчування, житло* [виділено авт. – Т. Б.], відпочинок і медичне обслуговування. Зазначені положення знайшли своє закріплення і подальший розвиток у національному законодавстві. Зокрема, як встановлено ст. 18 Закону України від 26 квітня 2001 р. "Про охорону дитинства" [3], держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку. Діти-члени сім'ї наймача або власника житлового приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні із власником або наймачем.

При цьому положеннями ч. 3 зазначеної статті на органи опіки та піклування покладається обов'язок здійснювати контроль за додержанням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та житлових прав дітей при відчуженні житлових приміщень та купівлі нового житла. Форми здійснення такого контролю встановлені, зокрема, ст. 177 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [4], ч. 3 ст. 17 Закону України "Про охорону дитинства". Відповідно до ч. 2 ст. 177 СК України батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти такі правочини щодо її майнових прав: укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; видавати письмові зобов'язання від імені дитини; відмовлятися від майнових прав дитини. Батьки мають право дати згоду на вчинення неповнолітньою дитиною зазначених вище правочинів також лише з дозволу органу опіки та піклування (ч. 3 ст. 177 СК України). Дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини надається органом опіки та піклування після перевірки, що проводиться протягом одного місяця, і лише в разі гарантування збереження права дитини на житло. Органи опіки та піклування можуть відмовити у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини з одночасним зверненням до нотаріуса щодо накладення заборони відчуження такого майна лише у випадках, якщо ними встановлено, що: 1) мати та/або батько дитини, які (яка, який) звернулися за дозволом, позбавлені судом батьківських прав відповідно до ст. 164 СК України; 2) судом, органом опіки та піклування або прокурором постановлено (прийнято) рішення про відібрання дитини від батьків (або того з них, який звернувся за дозволом) без позбавлення їх батьківських прав відповідно до ст. 170 СК України; 3) до суду подано позов про позбавлення батьків дитини (або того

з них, який звернувся за дозволом) батьківських прав особами, зазначеними у ст. 165 СК України; 4) особа, яка звернулася за дозволом, повідомила про себе неправдиві відомості, що мають суттєве значення для вирішення питання про надання дозволу чи відмову в його наданні; 5) між батьками дитини немає згоди стосовно вчинення правочину щодо нерухомого майна дитини; 6) між батьками дитини або між одним із них та третіми особами існує судовий спір стосовно нерухомого майна, за дозволом на вчинення правочину щодо якого звернулися батьки дитини (або один із них); 7) вчинення правочину призведе до звуження обсягу існуючих майнових прав дитини та/або порушення охоронюваних законом інтересів дитини. Ч. 3 ст. 17 Закону України "Про охорону дитинства" передбачає, що батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки та піклування, наданого відповідно до закону, укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання. Зокрема, згідно із законодавством України обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають договори про відчуження (купівля/продаж, міна, дарування, жертва, рента, довічне утримання (догляд), спадковий договір) нерухомого майна відповідно до положень ст. 657, 715, 719, 729, 732, 745, 1304 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [5]; іпотечні договори згідно з вимогами ст. 577 ЦК України та ст. 18 Закону України "Про іпотеку" [6].

Механізм надання дозволу на вчинення таких правочинів установлений п. 66–68 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 (далі – Порядок) [7]. Звертає на себе увагу різниця в правових наслідках вчинення правочинів щодо майнових прав дитини без дозволу органу опіки та піклування опікунами і піклувальниками (ч. 1 ст. 224 ЦК України) і батьками дитини. Так, ч. 1 ст. 224 Цивільного кодексу України встановлено, що правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування (ст. 71 цього Кодексу), є нікчемним. Ч. 1 ст. 71 ЦК України передбачено, що опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування: 1) відмовитися від майнових прав підопічного; 2) видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; 3) укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; 4) укладати договори щодо іншого цінного майна. Піклувальник, згідно із ч. 2 ст. 71 ЦК України, має право дати згоду на вчинення правочинів, передбачених частиною першою цієї статті, лише з дозволу органу опіки та піклування. Дещо інакше регулює відносини, пов'язані з отриманням дозволу органу опіки і піклування, СК України. Установивши в ч. 2 та ч. 3 ст. 177 СК України обов'язок батьків отримувати дозвіл органів опіки та піклування на вчинення певних правочинів щодо майнових прав дитини, законодавець не пе-

редбачив у зазначеній статті правових наслідків укладення правочинів щодо нерухомого майна без дозволу зазначених органів, що можна пояснити різним правовим статусом опікунів (піклувальників) і батьків дитини.

Ця прогалина, на нашу думку, сьогодні може бути заповнена шляхом подання службою у справах дітей голові районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади клопотання про необхідність звернення до суду з метою захисту майнових та житлових прав дитини, як це передбачено п. 68 Порядку. Виконавчі органи, у свою чергу, можуть звертатися до суду в порядку ч. 1 ст. 56 Цивільного процесуального кодексу України [8] із позовами про визнання недійсними правочинів, укладених без дозволу органів опіки та піклування, оскільки згідно з абз. 4 ч. 3 ст. 5 Закону України "Про охорону дитинства" саме місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують, зокрема, вирішення питань для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей. Разом із тим, слід визнати невиправданою відсутність у ст. 177 СК України норми, яка б містила пряму вказівку на право батьків (одного з них) звертатися до суду з позовом про визнання недійсним правочину, укладеного іншим із батьків щодо майна малолітньої дитини, або неповнолітньої дитиною, без відповідного дозволу органу опіки та піклування, попри те, що у разі вчинення одним із батьків (вважається, що він діє за згодою другого з батьків) правочину щодо майна малолітньої дитини, що виходить за межі дрібного побутового, без згоди другого з батьків, останній має право звернутися до суду з вимогою про визнання правочину недійсним як укладеного без його згоди (ч. 6 ст. 177 СК України). У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ст. 177 СК України частиною 4 такого змісту: "4. Правочин, учинений одним із батьків без дозволу органу опіки та піклування, може бути визнаний недійсним судом за позовом другого з батьків або органу опіки та піклування", а частини 4–10 ст. 177 СК України вважати частинами 5–11.

Вважаємо, що це дозволить ефективніше захистити порушені майнові (зокрема, житлові) права малолітніх та неповнолітніх дітей шляхом застосування положень ст. 203 і 215 ЦК України. Стосовно судової практики застосування ст. 177 СК України в частині правових наслідків відсутності дозволів органів опіки і піклування на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дітей, то вона не є однаковою. Так, в одних випадках суди визнають недійсними такі правочини, в інших – відмовляють у задоволенні позовних вимог. Постановою Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. (справа № 6-3005цс15) [9] скасовано рішення місцевого суду та ухвали судів апеляційної і касаційної (на час розгляду справи) інстанцій про визнання недійсним іпотечного договору. При цьому Верховний Суд України мотивував своє рішення, зокрема, тим, що суди неправильно застосували норми ст. 12 Закону України від 2 червня 2005 р. "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" [10], ст. 17 Закону України "Про охорону дитинства" та ст. 177 СК України. Як зазначено в Постанові, незважаючи на те, що вчинення батьками малолітньої дитини певного правочину без попереднього дозволу опіки та піклування порушує встановлену ст. 177 СК України заборону, сам по собі цей факт, на думку суду, не є безумовним підтвердженням наявності підстав для визнання правочину недійсним. Правочин, зазначив далі суд, може бути визнано недійсним, якщо

його вчинення батьками без попереднього дозволу органу опіки та піклування призвело до порушення права особи, в інтересах якої пред'явлено позов, тобто до звуження існуючих майнових прав дитини та/або порушення охоронюваних законом інтересів дитини, зменшення або обмеження прав та інтересів дитини щодо житлового приміщення. Із наведеною позицією Верховного Суду України, сприйнятою і судами нижчих інстанцій (прикладів можна навести дуже багато, особливо коли йдеться про договори позики, іпотечні договори тощо), не можна погодитися з таких міркувань. Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей", відповідно до ч. 2 ст. 12 якого неприпустиме зменшення або обмеження прав та інтересів дітей під час вчинення будь-яких правочинів щодо житлових приміщень, визначає загальні засади соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію бездомними особами і безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією та законодавством України. Отже зазначений закон поширюється лише на певне коло осіб, а саме – на бездомних осіб і безпритульних дітей, тому положення ст. 12 не можуть бути поширені на всіх дітей, як це зробив Верховний Суд України. Більше того, зазначена стаття вміщена у розділі, норми якого спрямовані на запобігання бездомності і безпритульності. В інших своїх постановках, зокрема, від 6 червня 2016 р. (справа № 6589цс16), від 13 вересня 2017 р. (справа № 6-1414цс17) Верховний Суд України висловив правові позиції, відповідно до яких норми закону щодо необхідності попереднього отримання дозволу органу опіки та піклування на укладення батьками договору щодо майна, право на яке має дитина, спрямовані на захист майнових прав дітей, тому підставою для визнання недійсним відповідного договору є порушення майнових прав дитини (звуження обсягу існуючих майнових прав, порушення охоронюваних законом інтересів, зменшення, обмеження прав щодо житлового приміщення тощо) унаслідок укладення такого договору, а не сам по собі факт відсутності попереднього дозволу органу опіки та піклування на укладення такого договору, який не є безумовним підтвердженням наявності підстав для визнання правочину недійсним. Крім того, наголошується на недопустимості порушення особою, яка вчиняє правочин, засад справедливості, добросовісності, розумності цивільного законодавства, обов'язку її утриматися від дій, які могли б порушити права інших осіб, недопустимості дій особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Наведені аргументи, на нашу думку, не спростовують вимоги закону щодо необхідності отримання батьками дозволу на вчинення правочинів щодо майна дітей у передбачених випадках. Очевидно, що підставою визнання недійсним правочину щодо нерухомого майна малолітньої дитини, учиненого батьками без попереднього дозволу органів опіки та піклування, чи відсутність дозволу на надання згоди на вчинення правочину неповнолітньою дитиною, є сам факт відсутності такого дозволу, незалежно від того, чи порушуються при цьому, чи ні майнові права дитини. Отже, наявність дозволу органу опіки та піклування на вчинення правочинів щодо майнових прав малолітньої дитини (ч. 2 ст. 177 СК України) чи на надання згоди на вчинення правочинів неповнолітньою дитиною (ч. 3 ст. 177 СК України) слід визнати однією, проте, надзвичайно важливою, умовою дійсності зазначених правочинів.

Список використаних джерел:

1. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія / Л. В. Красицька. – К.: Ліра-К, 2014. – 628 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43515/print#n388>

6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/89815>
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8662008-n>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55903413>
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>

Надійшла до редколегії 12.12.17

Т. Боднар, д-р юрид. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ ДЕТЕЙ

Рассмотрены отдельные аспекты защиты имущественных прав детей по гражданскому и семейному законодательству Украины, в частности, права собственности ребенка на имущество и его жилищные права.

Ключевые слова: право собственности ребенка на имущество, жилищные права ребенка, защита имущественных прав ребенка.

T. Bodnar, Doctor of Law, Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOME PROBLEMS OF PROTECTION OF PROPRIETARY RIGHTS OF CHILDREN

Some aspects of the protection of the property rights of children under the civil and family legislation of Ukraine, in particular, the property of the child for property and his housing rights are considered.

Key words: the child's right to property, the housing rights of the child, protection of the child's property rights.

УДК 349.3

В. Андріїв, д-р юрид. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПІЛЬГИ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Досліджується поняття та сутність пільги як правової категорії. Досліджено доктринальні підходи щодо розуміння сутності поняття пільги в теорії права соціального забезпечення. Окреслено особливості історико-правового розвитку зазначеного правового явища. Акцентовано увагу на відмінності поняття пільги від заохочення, компенсації, гарантії.

Ключові слова: соціальний захист, правова пільга, правовий стимул, законні переваги.

У сучасних умовах особливого соціального значення набувають правові засоби, які сприяють найбільш цивілізованому і результативному вирішенню практично значимих завдань для суспільства та забезпечують надійність і стійкість ринкових відносин. Особливо актуальними серед них є юридичні засоби, що підвищують цінність і роль права, його потенціал у врегулюванні соціальних зв'язків, а також найбільш повне задоволення інтересів і потреб суб'єктів. У зв'язку із цим великого практичного та наукового значення набуває проблема правових пільг.

Попри всю важливість пільг, практично відсутні теоретичні дослідження з цього питання на монографічному рівні, а в тих нечисленних роботах, в яких порушена ця проблема, не склалося єдиного розуміння пільг. У певному обсязі зазначеною проблематикою займалися такі науковці: М.Г. Александров, В.С. Андреев, М.В. Артамонов, Н.Б. Болотіна, Д.М. Бахрах, Г.М. Бойченко, В.П. Галаганов, І.В. Гушин, Р.І. Иванова, А.В. Малько, Г.В. Мальцев, І.С. Морозова, А.В. Мурза, В.І. Нікітінський, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, В.А. Тарасова, Я.М. Фогель, І.М. Ярцун та ін.

Пільги, у традиційному розумінні цього поняття – переваги, додаткові права, що надаються певним категоріям громадян або організаціям, підприємствам, регіонам (наприклад, часткове чи повне звільнення від обов'язкових платежів, податків, зборів) [34, с. 183].

Чинне законодавство не дає визначення поняття пільг попри те, що в ньому сам термін "пільги" вживається доволі часто.

Кожна пільга повинна бути адресною, обґрунтованою, правомірною, справедливою. Саме через помірковані ефективні пільги можна впливати на розвиток тих

чи інших відносин у вигідному для суспільства та держави напрямку, сприяти процесу реформації економіки та одночасно посилювати соціальний захист особи. Від характеру та об'єму пільг залежить якість права. Пільги покликані втілювати в життя ідеї справедливості та рівності в умовах правової держави, виступати специфічним критерієм суттєвих основ права [7, с. 453–459].

Пільги є, перш за все, соціальним заходом, і в цьому проявляється їх суспільна цінність. У складній соціально-економічній ситуації необхідні радикальні зміни системи пільг із метою подолання зростаючих негативних тенденцій у цій сфері та підтримки соціально незахищених верств населення.

Під правовою пільгою розуміють правомірне полегшення становища суб'єкта, яке дозволяє йому повніше задовольнити свої інтереси та виражається як у наданні додаткових, особливих прав (переваг), так і у звільненні від обов'язків. Правові пільги супроводжуються більш повним задоволенням інтересів суб'єктів, полегшенням умов їх життєдіяльності, що обов'язково повинно здійснюватися в рамках суспільних інтересів. При встановленні пільг законодавець ставить мету – соціально захистити, поліпшити становище окремих осіб, перевести процес задоволення їхніх інтересів у більш сприятливий режим. Мета тут має першочергове значення, оскільки не всяке розширення прав і звільнення від обов'язків є пільгою. Крім цього, правові пільги є винятком із загальних правил, відхиленням від єдиних вимог нормативного характеру та виступають способом юридичної диференціації. Чим досконаліше право, тим більш диференційовано воно регламентує конкретні питання суспільного життя. За відсутності правової регламентації